

A kultúra első forrása a földművelés.

— Második és befejező közlemény. —

III.

De nemcsak a jövő nagy kulturideálja, a szocializmus áll a földművelés állapotával a legszorosabb összefüggésben, hanem a munkálkodó nép mai megélhetése, a munkabér nagysága és vásárlóképesége is.

Ha a földműves a mezőgazdaság tudományában előrehalad vagy új földeket foglal el, úgy, hogy keze munkájával nagyobb élelmiszer-főlösleget képes produkálni, mint annakelőtte: ennek első következménye, hogy az élelmiszer és vele az ipari munkás megélhetése olcsóbb lesz. Másik következménye: hogy a földműves emelkedő fogyasztóképesége föllendíti az ipart, növeli a munkáskéz után való keresletet és a munkabért.

Ez a folyamat a nyolcvanas évek óta az egész civilizált világban mindenütt mutatkozik. A hatását pedig megvilágítják a következő adatok:

Angliában 1860-tól 1891-ig

a búza tonnájának ára	11,5 f-ről	8,9 f-re
„ sajt	55	47
„ cukor	33	17,4

sülyedt; hasonló csökkenés állott be az összes többi élelmiszerek áraiban, csupán a hús, a vaj, a tojás s a gyümölcsfélék ára mutat 5—15% emelkedést. Átlagban minden bizonynyal jelentékenyen

olcsóbb lett az élelmiszer, annak dacára, hogy a fogyasztás úgy mennyiségileg, mint minőségileg soha nem sejtett mértékben gyarapodott.

Ugyanebben az időben az ipari és bányászati munkások bére jelentékenyen emelkedett; legkisebb volt a béremelkedés a gyapjúszővő gyárakban, ahol 15%-ot tett ki, legnagyobb a gyapotszővőknél, akiknek 76% béremelkedés jutott részül.

A civilizált világ földművelője tehát, aki 1860-ban még csak 37 £, 1887-ben ellenben már 49 £ értékű terményt produkált: nemcsak olcsó élelmiszert adott az angol munkásnak, de egy-szersmind magas munkabért is.

Még frappánsabb az élelmiszer-bőség összetalálkozása a magas munkabérekkel az Egyesült-Államokban:

1870-től 1890-ig a newyorki piacon

a hús	ára tonnánként	36 £-ről	27 £-re
„ vaj	„ „	93 „	81 „
„ gabona	„ „	164 shillingről	83 shillingre
120 darab tojás ára		105 d-ről	90 d-re szállt le.

Ugyanebben az időben a munkabér átlaga az Egyesült-Államok területén — évi összegben — 63 £-ről 101 £-re emelkedett, vagyis teljes 60%-kal.

Nincs ezen mit vitatni tovább: mint az egész iparnak, úgy az ipari munkásnak a megélhetését is az az élelmiszer-főlösleg határozza meg, amelyet a földművelő termel. És így a munkásmozgalomnak nincs előkelőbb, nincs célravezetőbb politikai feladata, mint a mezőgazdaság termelőképességének fokozása minden eszközzel, amely rendelkezésére áll. Annál is inkább, mert — amint már láttuk — a kultúra fokának, a társadalom termelőerejének kérdése első sorban mezőgazdasági kérdés.

Az ipar csak addig nyújtózkodhatik, ameddig takarója ér, a takarója pedig a mezőgazdaság. A termelőerők gyarapodásának első sorban a földművelésben kell végbemenniök. Jól látják ezt az amerikai trösztmilliárdosok, akik a legnagyobb erőfeszítéssel iparkodnak minél több vasutat építeni, hogy a mezőgazdaság területi növekedését előmozdítsák, mert csak így háríthatják el az akadályokat az ipari trösztök további növekedése elől.

Mivel a munkásosztály ideáljának, a szocialista társadalomnak megvalósítása a társadalom termelőerejétől s ez ismét a földművelő termelőképességétől függ: maga a szocialista társadalom lehetősége is eminenter mezőgazdasági kérdés.

De ha a földművelésnek ilyen elsőrangú, s a kultúra összes többi kérdéseit felölelő jelentősége van: lehet-e akkor önmagában befejezett, s az egész kulturproblémát magába záró elméletnek tekintenünk a marxizmust, amely épen a mezőgazdasági fejlődés kérdésére nem ad kielégítő választ?

Az ezernyolcszáznegyvenes-hatvanas években minden bizonynyal az ipar volt az egész kultúra legfeltűnőbb jelensége s úgy látszott, hogy az iparral az összes kulturjelenségeket meg lehet magyarázni, annál is inkább, mert a mezőgazdaság a fejlődésnek épen olyanforma tüneteit mutatta, amilyeneket az iparban lehetett konstatálni. Hiszen abban az időben olyan konzervatív elme, mint Lorenz von Stein is arról beszélt, hogy a mezőgazdaságban ép úgy, mint az iparban, a nagyüzemé a jövő és hogy a fejlődés természetes menete megbontja a kisparasztság életföltételeit.

Ebben az időben úgy látszott, mintha minden az iparból indulna ki és mintha a mezőgazdaságban is korlátlan érvényre jutnának az ipari kapitalizmus jelenségei. Egy olyan lángész, mint Marx, ama kor legelső tudományos feladatát végezte el, mikor az ipari kapitalizmust vizsgálat tárgyává tette.

Munkájának eredménye: a marxizmus, nagy alaposággal és kiváló szellemmel alkotott összefoglalása azoknak a folyamatoknak, amelyek a mezőgazdasági szervezetből táplálkozó ipari képződmény belsejében végbemennek. Megállapított törvényeinek legtöbbszörét az ipar fejlődése mindaddig teljes mértékben igazolta; csak azokon a fölülteken nem váltak be a marxi megállapítások, ahol az ipar a földműveléssel érintkezik. Így az a törvény, mely az ipari katasztrófák folytonos nagyobbodásáról és az egyre fokozódó tömegnyomorról beszél: semmiképen sem mutatkozott igaznak, mert — amint már láttuk — úgy a tömegnyomor fokozódása, mint az ipari katasztrófák az élelmiszerdrágasággal, a földművelés korlátozottságával s a földjáradék emelkedésével állottak összefüggésben, és elmúltak a nyolcvanas években, mikor a földművelés kiterjeszkedett. Ilyen, a földműveléssel összefüggő területeken, mint magában a földművelésben a marxizmus úgy elméletileg, mint gyakorlatilag legyőzhetetlen nehézségekkel küzd.

A marxizmusnak egyáltalán az a hibája, hogy az emberi kultúra másodlagos rétegének, a földműveléstől különvált iparnak törvényeit akarja az egészre alkalmazni, az ősrétegre is, a földművelésre, amelyen a második réteg kialakult. De hogy az ipari fejlődés törvényeinek a mezőgazdaságra való alkalmazása milyen

eredményekre vezet: azt semmiből sem lehet jobban megállapítani, mint Kautsky Károlynak, Marx és Engels legkövetkezősebb tanítványának ilyen irányú munkájából, az *Agrarfrage*-ből. Kautsky e munkájában azt állapítja meg, hogy a mezőgazdaság zsákutcába jutott, amelyből saját erejénél fogva nem képes többé kiemelkedni; az iparnak kell jönnie, hogy a mezőgazdaságot a haladás útjára terelje.

Kautsky általában mindent az ipartól vár és azt állítja, hogy a mezőgazdaságban nincs meg a fejlődésnek az az ereje, mely az új társadalom létrehozásához kell. Nem mondja, hogy a nagyüzem jutna diadalra a földművelésben — a tények ellenében nem is mondhatja — azt sem mondja, hogy a kisüzem jutna előtérben hanem Goltz-cal, a konzervatív agronómussal egyetértőleg konstatálja, hogy a mezőgazdaság egy helyben áll, vagyis inkább egy bűvös körben forog és azt mondja, forog is majd mindaddig, míg az ipar és az ipari proletariátus, mint valami elvárásolt királylányt, a bűvös körből ki nem szabadítja.

Ha Kautskynak igaza van, akkor nemcsak a mezőgazdaság, de az egész társadalmi rend örökkön-örökké egy helyben fog állni. Mert honnét vegye a városok szűk területére koncentrált ipar azt a hatalmat, hogy kiemelje sarkaiból a mezőgazdaságot, a százezer négyzetkilométereken szétterülőt? És honnét vegye a mezőgazdaság termékeiből egy napról a másik napra élő ipar azt a hatalmat, hogy átalakuljon anélkül, hogy a mezőgazdaság is vele együtt átalakulna?

1789-ben, mikor Párisban a céheket eltörölték és az ipar-szabadságot kimondták: kinn a vidéken százával égtek a kastélyok és míg Párisban az ipar szervezete átalakult: egész Franciaországban átalakult a földművelés szervezete.

A társadalmi rend bármely átalakulásának a mezőgazdasági szervezet átalakulásából kell kiindulnia. Aki a társadalom átalakulását az ipartól várja: *ad graecas calendas* halasztja el a társadalom átalakulását. A mezőgazdaság egy helyben való forgásának tanítása konzervatív tanítás és az a politika, mely ezen a tanításon épül föl: — hangoztasson bármilyen éles forradalmi jelszavakat — csak konzervatív eredményeket szülhet.

Csakugyan, a német szociáldemokrata párt, mely az orthodox marxizmus alapján áll, negyven év fáradhatatlan propagandájával, sok szellem és tömérdek lelkes munka kifejtésével nem ért el egyebet, mint a régi földesúri osztály és a papság erősödését a haladó elemek rovására.

De nem fogunk csodálkozni ezen az eredményen, ha megdölgöljük, hogy a Kautsky szellemi vezetése alatt álló orthodox marxisták minden társadalmi törekvés döntő porondján, a mezőgazdasági kérdésben állandóan egy iránynt követtek a konzervatív agráriusokkal. Feltűnő, milyen következetesen találkoznak velük minden főbb kérdésben.

Az agráriusok új földtehermentesítésre törekszenek, a földhitel állami szabályozására. Kautskyék a jelzáloghitel államosítását követelik.

Az agráriusok támadják a parcellázást; *Güterschlächterein*ak gúnyolják. Az orthodox marxisták is állandóan támadják a parcellázást.

Az agráriusok semmitől sem félnek úgy, mint a földosztás propagandájától és tüzet kiáltanak, ha valaki földosztásról beszél a parasztnak. Az orthodox marxisták a földosztás propagandáját lelketlen demagógiának tartják, amit meg kell bélyegezni.

Az agráriusok a mezőgazdasági bérmunkásoknak a városba való özönlését a munkások könnyelműségének és fényűző hajlamainak tudják be és mindent elkövetnek az ú. n. *Landflucht* korlátozására. Kautskyék is megállapítják, hogy a földmívelő bérmunkás aránylag nincs rosszul fizetve, jobban él a kisparasztnál és inkább a város csillogása és nagyobb szabadsága az, ami a faluról elcsalja.

Az agrárius-feudális körök ellenségei a köztársasági eszmének, mert hiszen a királyság intézménye a hűbéri nagybirtokon épül föl. Az orthodox marxisták közönbösek a köztársaság iránt, mert — úgy mondják — a proletariátus kizsákmányolásán mitem változtat.

Az agráriusok a nagyipar közeledő nagy katasztrófájáról beszélnek. Az orthodox marxisták is.

Egymással ellentétes célok, sőt egy egész világfelfogás választják el egymástól az agrarizmust és az orthodox marxizmust; állandó harc folyik közöttük és mégis, a sors különös szeszélye a legfőbb mezőgazdasági kérdésekben elég gyakran közel hozza őket egymáshoz. Mert egy és ugyanazon elvből: a nagybirtok fönmaradásának szükségszerűségéből s a mezőgazdaság szervezetének stagnációjából indulnak ki mind a ketten.*)

*) Azt mondja Kautsky az *Agrarfrage*-ban (405—406. lap) „... das? unsere Forderungen vielfach nicht über die Grenzen eines bürgerlichen, demokratisch-sozialreformerischen Agrarprogramms hinausgehen, und dass sie an „Radikalismus“ durch manches Programm von Agrariern (!?) oder Bodenreformern übertroffen werden, geben wir gern zu. Wir trösten uns über diesen

Azt kérdezheti azonban a marxista: hogy lehet, hogy Marx, egy olyan kiváló lángész, ne látta volna meg ezt a konfúziót, mely a marxista alapon álló mozgalmat épen a gyakorlati agrárpolitikában lefegyverzi az agráriusok előtt?

Tény azonban az, hogy Marx a hatvanas években, mikor az ő elmélete kifejeződött, épen nem láthatta meg ezeket a hiányokat. Az ő elmélete tökéletesen megfelelt a hatvanas évek fejlődési állapotának. Hiszen a társadalomtudomány sem igényelhet minden megállapítása számára örök életet és nem is jó elmélet az, amelynek egyik-másik részét ki nem rágja az idő vasfoga. Az örökké mozgó és változó életet nem lehet metafizikai szilárd-ságú elméletekbe szorítani.

Az ezernyolcszázhatvanas években, amikor a földművelés szűk területen mozgott és az élelmiszer-főlöslég csekély volt: igaz volt a tömegnyomor fokozódásáról és a növekvő ipari katasztrófákról szóló elmélet. Mikor az előtérbe lépő gabona-termelés a helyzet urává tette a nagybirtokot és nagy földjáradék a népjólét rovására dúsgazdaggá tette a földesúri osztályt: akkor még elképzelni sem lehetett a társadalmi kérdés más megoldását, mint egy nagy katasztrófa árán, a nyomorgó tömegek kétségbe-esett éhséglázadásának diadalával.

De eljöttek az ezernyolcszáznyolcvanas évek, elhozták a világg piacra messzeterjedő civilizált területek élelmiszer-főlöslégét. Az ipar föllendült, a katasztrófák elmaradtak, a tömegnyomorúság megszűnt. A katasztrófa-elmélet és a tömegnyomorúság elmélete megbukott. A földjáradék csökkent, a földesúri osztály meggyöngült és előállott a demokratikus haladás lehetősége. És ezzel meg voltak adva a tudományos szocializmusban a revizionizmus elemei.

A kilencvenes években indította meg Bernstein Eduard a revizionizmus mozgalmát. De ő maga ép úgy, mint követői, nem ott markolták meg a kérdést, ahol égetett: a mezőgazdasági vonatkozásoknál. És ezért nem azt látták meg, ami a hatvanas évek óta új jelenség gyanánt előtérbe lépett, hanem azt, amit a marxizmus a hatvanas évek óta be nem váltott. Nem a pozitív elem, a szocializmus új rendszerének megalkotására való törekvés jellemzi tanításaikat; ők megelégedtek a marxizmus kritikájával és tagadnak, anélkül, hogy újat állítanának a lerontott régi helyébe. Ennek megfelelően lemondást hirdetnek az egész vonalon.

Mangel damit, dass wir hoffen, in unserer Agrarpolitik die Einheitlichkeit der industriellen und der landwirtschaftlichen Entwicklung gewahrt zu haben ...”
— No ezért a vizsgáztatásért csakugyan érdemes konzervatív agrárpolitikát csinálni.

Legyünk eklektikusok! — mondja Bernstein — ami magyarul azt jelenti: mondjunk le a tudományos szocializmus egységes rendszeréről. *Zurück auf Kant!* hangoztatja az egész revizionista tábor; térjünk vissza a Kant-féle idealizmushoz, simuljunk a uralkodó osztály gondolkodásához, mondjunk le a történelmi materializmus forradalmi világfelfogásáról! Korlátok vannak közöttünk és a szocializmus napsugaras ideálja között — mondja Bernstein — mondjunk le arról, hogy az ideált belátható időken kivívjuk; valósítsuk meg belőle azt, amit lehet!

Mi lehet az oka ennek a szomorú hangnak, a lemondás tenorjának, mely a német revizionizmusból kicsendül?

A revizionizmus elemeit: az ipari katasztrófák megszűnését s az ipari népesség jólétének általános emelkedését a mezőgazdaság hirtelen nagyarányú terjeszkedése hozta létre. De ez a terjeszkedés Németország határaitól messze ment végbe, oly távolságban, ahova nem hatolhat el a német munkásmozgalom befolyása. A német munkás jóléte az iparon alapul, az ipar pedig a birodalom határain kívül eső területek földművelésétől függ, amelyeket esetleg fegyverrel kell a német ipar számára megtartani. Bernsteinék az ipar területén állanak és mikor fölismerek — mert föl kell ismerniök — az ipar relatív korlátozottságát és függő helyzetét a világ gazdaságban: távol állván a mezőgazdaság forradalmától, csak azt ajánlhatják a német munkásságnak, simuljon bele ebbe a korlátozottságba és az ideálok világában is csak addig nyújtózzék, ameddig a takarója ér.

Magától érthető, hogy a költők és gondolkodók népe, amelyről már Heine megállapította, hogy az álmok világában korlátlan szabadsághoz van szokva: nem veszi be a lemondás ígéit és az is bizonyos, hogy a szabatos teóriákhoz szokott németnek nem imponál az eklekticizmus. Ezért-e vagy másért: nem tudom, de a revizionisták körében már fölhangzik az a kívánság, hogy a rendszertelenséggel föl kell hagyni és meg kell alkotni a tudományos szocializmus egy új rendszerét, mely a revizionizmus törekvéseinek megfelelő.

De ez az új rendszer nem indulhat ki egyébből, mint azokból a mezőgazdasági vonatkozásokból, amelyekből maga a revizionizmus kiindult. Ez az új rendszer, ha a kor szükségleteinek meg akar felelni, nem lehet egyéb, mint az agrárszocializmus rendszere.

Csak ez a rendszer világíthatja meg, miért homályosította el az új idők tapasztalása az ipari szocializmus eszmeképét?

Csak ez az új rendszer állíthatja újra a forradalmi elszántságot a lemondás és a megalkuvás helyébe.

Bernstein fölismeri, hogy az ipar az igazi demokrácia forrása nem lehet, és hogy a szocializmus elvei az ipari munkásság szervezeteiben nem jutnak érvényre. Eltekintve a politikai szervezetektől, amelyek alkotmányforma tekintetében nem vitték messzebb a részvénytársaságoknál — mivelhogy minden jogkört egy évente egyszer tartott közgyűlésre ruháznak — a munkásosztály gazdasági szervezeteiben is egy bizonyos centralizmus és vele a központi vezetők hatalmi túltengése lett úrrá. Bernstein fölismeri ezt, de azt mondja: alkalmazkodjunk a tényekhez és legyünk okosan demokraták, annyira, amennyire lehet.

De aki a mezőgazdaság szempontjaiból indul ki: azonnal föl kell hogy ismerje, mi az oka, hogy az ipari munkásság a saját belső szervezetében nem tudja saját ideáljait megvalósítani. Miért van ez? Azért, mert az ipar maga is korlátozott valami, a mezőgazdaság kiterjedése szabja meg létföltételeit, a földműveléssel szemben függő helyzetben van és ez a függés az ipari munkások szervezeteire is rányomja bélyegét. Konjunktúrák szabják ki az ipari munkás létföltételeit és e konjunktúrák kihasználására tapasztalatokban gazdag, széles látókörű és erős központi vezetés kell. A francia szakszervezetek nem centralisztikusak ugyan, de ezek aztán — az ő teljes demokráciájukkal — nem is elég erősek a gazdasági harcban.

Ellenben a földművelők szervezeteiben, amelyeknek nem valamely egységesen föllépő konjunktúrával kell számolniok, aminek áttekintése nagy iskolázottságot igényel, hanem inkább csak a természet nagy területen és nagy változatosságban föllépő jelenségeivel: ezekben a szervezetekben — olaszországi tapasztalatok szerint — az autonómia és vele a tömegek szabad érvényre jutása az erő forrása.

Az ipari termelést a korlátozottság jellemzi, s a korlátozottság szabadság forrása nem lehet. Míg a földművelésnek a terjeszkedés szabadságáért első sorban a természettel kell küzdenie: az iparnak azonkívül még emberi viszonyokkal is föl kell vennie a harcot.

Ez a fölismerés nem azt mondja nekünk, hogy az emberi szabadság ideáljáról le kell mondanunk, hanem azt, hogy ássunk az emberi szabadság forrása után abban a talajban, amelyben rejtőzik: a földművelésben.

Nagy kérdés, vajjon a német szocialisták rá fognak-e bukanni erre e rejtekhelyre? Németországban a földesurak és a

munkások nagy összecsapása készül a polgári demokráciáért. Ez a harc okvetlenül homloktérbe fogja állítani a mezőgazdasági kérdést. De, hogy a német viszonyok alkalmasak-e az új szocialista rendszer kialakulására: ez legalább is kétséges.

Egyfelől a revizionizmus, másfelől a szindikalizmus fölbukknása senkit sem hagyhat kétségben afelől, hogy a nagy kultúrprobléma eddig létezett legegységesebb szemlélete, a tudományos szocializmus is elveszítette az egységet. Ez az egység csak úgy állhat helyre, s a régi anyagból csak úgy lehet a szocializmus új és harmonikus templomát fölépíteni, ha ez az igazság lesz az alapköve:

„A kultúra és a szabadság első forrása a földművelés.”

IV.

Tisztelt Társaság! Elérkeztem előadásom utolsó fejezetéhez. Rá kell mutatnom — bár időm erősen korlátozva van — azokra a legföltűnőbb tendenciákra, amelyek a világgazdaságban mutatkoznak és ki kell domborítanom a fejlődésnek azt a szemléletét, mely az előadottakból következik.

Már előbb rámutattam, hogy annak, vajjon mely irányban fejlődik a társadalom, az a *punctum saliens*-e, mely irányban fejlődik a mezőgazdaság? És azt, vajjon egyáltalán mutatkozik-e mélyreható mozgás a társadalmi rendben, megint csak abban kereshetjük: mutatkozik-e mozgás a mezőgazdaságban?

Az ipari társadalomban mutatkozó tendenciák ma már nem lehetnek vitásak. Az önálló iparosok száma csökken, a proletárok száma emelkedik. Annál többet vitáznak a földművelő társadalom uralkodó tendenciáiról. Egyik európai államban némi csökkenést, a másikban emelkedést mutat az önálló mezőgazdák száma, bár a mezőgazdasági proletárok száma — ebben minden európai állam megegyezik — a gazdákéhoz viszonyítva állandóan csökken a folytonos elvándorlás következtében.

Mi ennek az utóbbi jelenségnek az oka?

Az ipari proletár csak úgy kaphat munkát, ha munkájának termékéből átengedi a vállalkozónak a kamatot és a profitot, ő maga pedig megelégszik a munkabérrel. A mezőgazdasági proletár a kamaton és a profiton kívül még egy harmadik és igen jelentékeny részről, a földjáradékról is kénytelen a gazdája javára lemondani. És ezért a földművelő proletár munkabére mindig kisebb, mint az ipari munkásé.

Manapság azonban, mikor a jólétnek és az emberi szabadságnak olyan szemmel látható haladása mutatkozik: az emberek mind kevésbé hajlandók arra, hogy egy földesúrnak a munkájuk termékéből földjáradékot adjanak és inkább ott hagyják őt a földjével együtt.

A földesúri osztály, amely másfél ezredéven át jobbágyoktól beszedett földjáradékból tartotta fenn életét és uralmát: a tizenkilencedik században kénytelen volt a bérmunka rendszerére áttérni és jobbágyok helyett földművelőproletárok kizsákmányolt munkájából nyerte a földjáradékot. Most a proletárok is megszöknek, s egyre szűkebben csordul a földbirtokos-arisztokrácia uralmának forrása: a gazdasági funkció nélkül, pusztán a katonai erő hatalmával kisajtolta földjáradék.

Korunk legmélyebbre vágó forradalmi mozgalma a mezőgazdasági proletárok elvándorlása. Ez a mozgalom figyelmezteti a csüggedőt, az emberi szabadság jövőjében kételkedőt, hogy a társadalom szervezetében nagystílű átalakulások készülnek.

Kétféle módon szabadulhat meg a földművelő proletár attól a tehertől, hogy a munkájával földjáradékot szolgáltatson. Vagy városba költözik — itthon, vagy a tengeren túl — és ipari munkás lesz. Vagy pedig földet szerez, önálló kisgazda lesz és magának tartja meg a földjáradékot.

Ha pedig itthon nem szerezheti meg a földet, elmegy a tengeren túl és megszerzi ott. Az Egyesült Államokba vándorló proletárok igaz, többnyire a városba mennek, de van ugyanott egy másik mozgalom, mely a városi munkást a vidékre szólítja, ahol önálló farmerré válhatik. És míg a keleti államokban, ahol a földnek már nagy az ára és a földbirtok szerzése nehezebb, a nagyobb birtokosokat épűgy kétségbeejti a földművelő-proletárok elvándorlása, mint Európában: viszont, a nyugati államok olcsó földjére százezerrel települnek a keletről odavándorolt munkások.

Az Egyesült Államokban

	az önálló gazdák szám	a mezőgazdasági munkások száma
1860-ban	1,850.000	1,509.090
1890-ben	5,282.000	3,038.000

volt; tehát egy emberöltő alatt a proletárok száma megkétszereződött, az önálló gazdák száma ellenben megháromszorozódott. Sokkal erősebb az önálló gazdák számának szaporodása a La-Plata államokban — odaszámítva Délbraziliát is — valamint Kanadában, Ausztráliában, Délafrikában és Szibériában,

ahova a szabadföld végtelen területei csalogatják a dolgozó osztályok tagjait. Az ilyen területeken alig kapni bér munkást, s amely munkás egy kis tőkét tett félre: földet vásárol vagy foglal és gazda lesz.

Az európai földművelő-proletárok elvándorlását — megfelelő folyamat gyanánt — nemcsak az ipari proletárok szaporodása egészíti ki, de egyszersmind az önálló kisgazdák szaporodása; — kis részben itthon, nagyobb részben a tengerentúli országokban.

Gyarapodják bármilyen mértékben egy ország ipari termelése: a gyarapodás megtörténhetik az ország határain belül, mert hiszen az ipar munkaeszközeit tetszés szerint lehet szaporítani. Ellenben a termőföldet — a belterjesség egy adott fokán — nem lehet szaporítani; a földet nem lehet úgy, mint a gépet, a termelőhöz szállítani: a termelőnek kell odamennie, ahol a föld van. A földművelőnek ki kell vándorolnia az ország határai közül.

És ha ezt figyelembe vesszük, ha meggondoljuk, milyen egységes ma már a világgazdaság és hogy az emberek és a munkatermékek úgy járnak egyik világrészből a másikba, mint régente egyik faluból a másikba: akkor bizony rá kell jönnünk, hogy nagyon meddő munka egyes országokban külön keresni a mezőgazdaság fejlődésének tendenciáit. A világgazdaságot nem lehet részekre darabolni és az az ipari kultúra, mely a modern tudomány kutatásainak legelőkelőbb tárgya: nem egy ország földművelésével, hanem az egész civilizált világ földművelésével áll összefüggésben.

Ha egybevetjük a civilizált világ összes országainak földművelését, ha beleszámítjuk a tengerentúli országokat — ahova a földművelő proletárok mennek — akkor világosan kitűnik, hogy a földművelésben — épen fordítva, mint az iparban — a proletárok száma csökken és az önálló kisgazdák száma emelkedik.

A földműves proletár elvándorol. A nagy- és a középbirtok járadéka csökken, mert kevesbedett a munkások száma, akik földjáradékot szolgáltatassanak neki.

A földműves proletár földet szerez a tengeren túl és élelmszert visz a piacra. A nagy- és a középbirtok földjáradéka csökken, mert egy demokratikusabb rend földművelőjével kell a versenyt fölvennie. Az agráriusok és az orthodox marxisták gyakran úgy tüntetik fel az Egyesült-Államokat, mintha ott a nagybirtok dominálna a mezőgazdaságban. Holott ennek épen a fordítottja igaz: az Egyesült Államok mezőgazdasági terményeinek 93,9%-át

parasztbirtokosok produkálják és csak 6,1%-át termelik nagybirtokosok.*) A mi földmunkásaink nagybirtokos országból parasztszágba mennek.

Ennek az áramlásnak az eredménye nem lehet kétséges. Az európai nagybirtok vagy legelővé és pusztasággá válik: vagy földarabolódik.

A földművelő társadalom rendjének legfontosabb eleme: a földjáradék vagy elpusztul, vagy demokratizálódik.

S az olyan ország, mint Magyarország, amelyben oly fontos szerepe van a nagybirtok földjáradékának: ez az ország is vagy elpusztul, vagy demokratizálódik.

Hiszen még egy olyan kiváló ipar-állam, mint Anglia, mely a világgazdaság élelmiszer-főlélegének oly nagy részével rendelkezik: még ez sem képes kibírni, hogy földjének háromnegyedrésze, amelyet nagybirtokok borítanak, a munkáshiány következtében legelővé és puszta vadászterületté váljék.

Idők jele, hogy Angliában, amely országra mindeddig bizonyos belső elégtétellel hivatkoztak a konzervatív elemek, a higgadt, a flegmatikus, a lendület nélküli Angliában valóságos forradalmi mozgalom indult meg, amelynek bevallott, sőt fennen hirdetett célja: a nagybirtokok földarabolása. A mezőgazdasági írók egész serege lépett föl a legutolsó évek folyamán — akik közül Rider Haggard keltette a legerősebb visszhangot — s ez a szellemi mozgalom, mely a közvéleményt fenéig fölkaparta, immár tettere vált: az angol parlament előtt törvényjavaslat fekszik, amely a megyéket a nagybirtokok kényszerű kisajátítására és parcellázására fogja fölhatalmazni. És ami történik, az nem valami apró telepítő-reform, hanem — amint a polgárság és a munkásság vezetőférfiai élesen kiemelik — keresztes hadjárat a nagybirtok és a lordok háza ellen.

Ami nyugaton, Európa legfejlettebb ipar-államában történik: ugyanez megy végbe keleten, Európa legnagyobb és legfejlettebb földművelő országában. Azon a területen pedig, mely Anglia és Oroszország közé esik, napról-napra élénkebben foglalkozik a közvélemény a mezőgazdasági kérdésekkel: mindenütt helyrehozhatlan baj gyanánt érzik a földműves proletárok elvándorlását s a nép földhöz juttatása parancsoló szükség gyanánt lép előtérbe. Mint a franciák a XVIII. század második felében: erőteljes mezőgazdasági mozgalom előtt állunk, amelynek csak egy

*) *12th Census of the United States*. Vol. V. Part I. CXXV. lap.

célja lehet: földhöz juttatni a népet, demokratizálni a földjáradékot és az egész társadalmat.

Ez az út a társadalom átalakulásának egyedül lehetséges útja.

Nincs olyan forradalmi mozgalom, amely a földművelőt, a legnagyobb emberi hatalom letéteményesét nélkülözni tudná. Ám a földművelőt csak az tudja megmozgatni, aki földet akar adni neki.

És nincs olyan kulturmozgalom, amely beérhetné az ipari népesség tömegeinek kulturális emelkedésével, a földművelők négyezerakkora tömegének kultúrájától pedig eltekinthetne, holott maga az ipari népesség kultúrélete is emettől függ. Már pedig a földművelő — úgy, mint bérmunkás — legalább a mai európai viszonyok között nem lehet magasabb jövedelem s ezzel együtt magasabb szellemi és erkölcsi élet részesévé; nem lehet azért, mert munkájának termékéből egy igen jelentékeny rész: a földjáradék a földesúr javára levonásba kerül. Ahhoz, hogy a földművelő anyagi és szellemi élete az ipari munkásával egyenlő rangú legyen, csak egy út vezet el: ha a földművelőből kiscgazda lesz, ha ezzel részesévé válik a földjáradéknak és ha ezzel eltűnik az a hátrány, amely a termelt javak társadalmi eloszlásában a földművelőt az ipari munkás mögé szorította.

A földművelő proletár, akinek a kamaton és a profiton kívül a földjáradék terhét is viselnie kell: semmiféle szervezkedéssel nem képes utolérni az ipari munkás *standard of life*-ját. Magához a szervezkedéshez már az anyagi és szellemi életviszonyok egy bizonyos foka kell. Az ipari munkás már elérte ezt a fokot; a kiscgazda is, amit elárul a kiscgazdák világszerte mutatkozó szövetkezeti mozgalma. De a földművelő proletár az életviszonyok e színvonalán alul marad; tehát csak kivételképen szervezkedik és csak ott, ahol e szervezkedés politikai lázadást, földosztó forradalmat helyettesít. Az ipari munkások szakszervezetei, a kisparasztok termelőszövetkezetei állandó létre hivatott üzemszerű alakulatok; a földmunkások szakszervezetei nincsenek állandó életre hivatva és visszafejlődnek, ha természetes, bár föl nem ismert és be nem vallott céljukat, a földosztást végrehajtani nem tudják. így ment lassanként tönkre az angol mezőgazdasági munkások szakszervezete, miután előbb már félszázezer tagot számlált. S ezért van az, hogy a földművelő proletárok szakszervezetei — eltérően az ipari szakszervezetektől — nem ott lépnek föl, ahol (mint pl. Németországban) a munkás aránylag kedvező jövedelmet élvez, hanem ott, ahol (mint pl. Magyarországon vagy Olaszországban) vigasztalan nyomorúságban él.

Az állandó életre való földművelőszervezkedés, az, amelynek jövője hivatása van: a szövetkezeti mozgalom. S annak, hogy szervezett társadalom felé közeledünk, tulajdonképpen nem az iparban mutatkozó szervezkedés adja meg a legfőbb bizonyítékát, hanem a földművelésben mutatkozó szövetkezeti mozgalom.

Az iparban szaporodik a proletár; a fejlődés oda irányul, hogy az iparos, a nyersanyagot átalakító mechanikus munka kifejtője szabadon rendelkezhesék munkaereje fölött, mozgásában, egyik helyről, egyik iparágból a másikba való áramlásában semmi szilárd tulajdon ne gátolja.

A földművelésben szaporodik a törpegazda; a fejlődés oda irányul, hogy a föld művelője az élelmiszer-fölösleggel, amelyet produkál, szabadon rendelkezék, ő maga vigye piacra, semmiféle munkaadó ne álljon közöttük és a fogyasztó között.

Az új viszonyok derengő félhomályából lassanként kibontakozik két alak, ugyanazon két alak, akikkel az ősi faluközösségben találkoztunk: az iparos, aki a földművelő megbízásából dolgozik, s a földművelő, aki teljes tudatossággal rendelkezik az élelmiszer-fölösleggel, amelyért iparcikkeket akar.

Még csak homályosan mutatkoznak az őskommunizmus két alakjának, az organikus és a mechanikus produkció két képviselőjének körvonalai. Még egy egész sereg élődsi közvetítő, vállalkozó, kereskedő és földbirtokos áll közöttük. De már vas-következetességgel folyik mind a két termelő rétegben a szervezkedés és bízhatunk benne, hogy e két réteg homokszemeit lassanként malomkővé forrasztja az összetartás, olyan két malomkővé, amely meg fog örölni mindent, ami közéje esik: junkerséget, klerikalizmust, kapitalista kizsákmányolást, állami és egyházi uralmat.

Az ipari proletárok szaporodó tömegének hatalmas fegyvert ad a kezébe a szervezkedés: az átalakító mechanikus munka megtagadását.

De ez a fegyver semmi ahhoz képest, amelyet a dolgozó földművelő kezébe ad a szervezkedés, egy legyőzhetetlen, borzadalmas fegyvert, amelynek már a pusztá megmutatása előtt is kapitulálni kell és ez a fegyver: az élelmiszer-fölösleg megtagadása.

Támadjon bármilyen konfliktus a város népe és a szervezett földművelők között: a helyzet ura csak a földművelő lehet. Mert a földművelő akár félesztendeig is kibírja anélkül, hogy iparcikket vásárolna: a legfőbb szükséglete: élelme kikerül a

saját gazdaságából. Ellenben a városi lakosság három napig sem bírja ki, ha a földmívelők egyértelműen megtagadják az élelmiszer szolgáltatását. Azért, mert az ember első szükséglete a táplálkozás, a többi mind azután következik.

A mechanikus termelés nagyobb szökellésekben fejlődött, mint az organikus termelés; az ipar nyomában hamarabb fejlődött kultúra, s az ipari munkás hamarabb érte el a jólétnek azt a fokát, mely a szervezkedéshez szükséges. Ám ez a tényállás — a másik oldalról nézve — magában hordja azt a következtetést, hogy az iparban mutatkozó forradalmi mozgalom csak bevezetése a földmívelők általános forradalmiságának és hogy az ipari kultúra csak bevezetése egy sohasem látott, nagy és általános parasztkultúrának.

Mindenkiben, aki az agrárkérdéssel foglalkozik, figyelmet ébreszt a dolgozó kisgazdák, a parasztok szövetkezeti mozgalma, de különösen a termelőszövetkezeti mozgalom, amely oda irányul, hogy a termelt élelmiszert — már mint tejet, baromfit, tojást, gyümölcsöt, főzeléket stb. — a földmívelők közös üzemben kikészítsék és egy tömegben hozzák piacra. Mindenkinek föltűnt már ez a tömörülés, azt is fölismerték, hogy ez a szövetkezeti mozgalom a földmívelő tulajdonképpen való szervezkedése: de senki sem gondolt még arra, mit jelent hát ez a szervezkedés?

Ez a szervezkedés, a parasztok termelőszövetkezeti mozgalma azt jelenti, hogy a földmívelő lassanként megtanulja, miképp rendelkezék tudatosan élelmiszereinek fölöslegével, a mellyel az egész társadalmat eltartja.

Az apró termelőszövetkezetek — még eddig leginkább a tej szövetkezetek — országos szövetkezeti központokat állítanak fel. Ez a legtermészetesebb mozgalom, mert úgy a termény értékesítése, mint a munkaeszközök, állatok, magvak beszerzése, valamint a termelőfolyamat tudományos tökéletesítése annál előnyösebben megy végbe, minél nagyobbak a méretei. Nemrégiben azt írtam egy népszerűsítő cikkben, a *Budapesti Napló* hasábjain, hogy az országos központokkal nincs befejezve a parasztszövetkezetek tömörülése és hogy azok az előnyök, amelyek a világpiacon való monopóliumnál járnak, a parasztszövetkezetek nemzetközi központjait is létre fogják hozni.

Akkoriban haboztam, leírom-e ezt a gondolatot, bár a helyességéről meg voltam győződve. Ma arról értesülök, hogy a szövetkezeti szakemberek komolyan foglalkoznak ezzel a kérdéssel és a földmívelőszövetkezetek nemzetközi szervezése a

szeptember 13-án Cremonában összeülő nemzetközi szövetkezeti kongresszuson a napirend első pontja lesz.

A monopóliumok alkalmazása kényes föladat. Az ipari tröszt, amely mögött a milliomosok csekélyszámú csoportja áll, nem mer a közönség kizsákmányolásában messze menni, mert fél a túlnyomó többségtől, az ipari munkások millióitól. A nagybirtokosok, akik egyébiránt úgysis idegenkednek a szövetkezeti tömörüléstől: ezek sem igen mernének valami erősebb érvágásra vállalkozni, mert féltik a földjüket, amelyre a földmunkások és a kisparasztok tömege éheznek.

Ellenben a parasztok nemzetközi élelmiszer-monopóliuma, ha egyszer a nagybirtok romjain létrejön, olyan hatalmasság lesz, amelynek senki sem állhat ellent, hiszen az emberiség nagyobbik része, a parasztok számlálatlan milliói állnak mögötte.

És így kell lennie. Míg az ipari munkások — amint a parlamenti szocialistáknak, Bebelnek, Jaurésnek, Ferrinek a militáris kérdésekben való ingadozása mutatja — maguk sem tudják, hányadán vannak a militarizmussal és a nemzetköziséggel: addig a parasztok között életet kap egy új gondolat, a paraszt-nemzetköziség, amelynek megerősödése szükségképen elvonja a militarizmus alól a legbiztosabbnak vélt talajt.

Míg az ipari munkásnak annál a függő viszonynál fogva, mely az ipart idegen földművelő területekhez fűzi, még militáris érdekei is lehetnek: a földhöz jutott földművelő, akinek csak a természettel kell létföltételeiért küzdenie, a legkönnyebben érti meg az antimilitáris törekvéseket. Hervé többek között az Yonne département parasztjaira hivatkozik, akikhez soha sem tudott a szocialista propaganda hozzáférközni, csak az antimilitarizmus közvetítésével.

Az ipari szakmunkás a földművelővel — és különösen gyarmat helyzetben levő országok földművelőivel — szemben már egy bizonyos gazdasági kiváltságot élvez és ott, ahol a társadalom jóléte az iparon nyugszik: könnyen hajlandó ezt a gazdasági kiváltságot az emberi szabadság elvének rovására is föntartani. Az emberi szabadság törekvései nem találhatják meg igazi, sziklaszilárd talajukat az ipari munkásságban, mert az ipar már másodlagos réteg a kultúra szervezetében. Nem, hanem a legalsó, a legősibb rétegeg, a földművelő népíg kell hatolniok a szabadságtörekvéseknek, erre kell támaszkodniuk, hogy ellenállhatlanok legyenek.

Az emberi kultúra: az emberi tömegek életének megnyilatkozása. Az élet föntartásának pedig nincs olyan nélkülözhet-

len föltétele, mint az élelmiszer. Bármilyen magasrendű legyen valamely kultúra: míg az emberek meg nem tanulják, hogyan kell a levegőből táplálkozniuk, addig csak az élelmiszer-produkció szabadsága képes megadni a teljes emberi szabadságot.

Mi sem volna könnyebb, mint megkonstruálnunk azt a folyamatot, mely a földjáradék demokratizálásán keresztül a földjáradék lassú szétbomlásához, a föld szocializálásához elvezet. De nekünk nem az a feladatunk, hogy a jövő ménében szunnyadó folyamatokat előre meggrajzoljuk. Csak a fejlődés föltételei és tendenciái azok, amelyeket mi megállapíthatunk.

Mivel az élelmiszer az emberi test legelső és legrövidebb ideig nélkülözhető szükséglete: a földművelőnek, az élelmiszer termelőjének kezében összpontosul a legnagyobb emberi hatalom, amelynek érvényrejutásához csak az kell, hogy megtanuljon vele élni.

Mivel a földművelők közül napról-napra többen jutnak abba a helyzetbe, hogy saját munkájukkal termelt élelmiszer-fölslegükkel közvetlenül rendelkezhessenek s ezzel egyidejűleg a földművelők termelőképessége, szervezettsége és szellemi kultúrája is emelkedőben van: a földművelő kezében rejlő hatalom folyton közelebb jut az érvényesüléshez.

E hatalom érvényesülésével szükségképpen a földművelő lesz az egész termelés irányítója s az ipar a földművelőktől tudatosan megszabott keretekben és irányokban működik. Ez pedig szükségképpen maga után vonja a föld és az organikus produkció megnyitását mindazok előtt, akiknek nem jut hely a mechanikus produkcióban. A földművelő diadala a teljes emberi szabadság diadala lesz.

Lehetetlen, hogy a földművelő, a szervezett, a közéletet élő földművelő, ha ura lett az egész termelésnek, kirekessze a föld használatából azokat, akiket az ipari termelésben ő maga kizárt a munkából.

Az ipari tartaléksereg megszüntetésének úgy sincs más módja, mint a munkanélküliek bevonása a földművelésbe. Erre törekszik egyik legújabb határozata értelmében az angol munkáspárt is. Jelentős határozat ez, mert az a munkásság hozta, amely kiválóképpen gyakorlati téren mozog, de ezen a téren aztán — úgy a kicsiny, mint a nagy alkotásokban — úttörője lett az egész világ munkásságának.

Vissza a földhöz! Ezt a jelszót az agráriusok adták ki s abban az értelemben, ahogy ők használják, annyit jelent: „Vissza a mezőgazdasági bérmunkához.” Ebben az értelemben használva,

magában hordja az agráriusok reakciós célját, a mezőgazdaságban föllépő forradalmi mozgalomnak: az elvándorlásnak megakasztását s a nagybirtok föntartását. De használhatja ezt a jelszót a haladás jelszava gyanánt s a nagybirtok ellenében is az, aki valóban földhöz, önálló, szabad és produktív élethez akarja juttatni a természet emlőiről leszakítottakat.

Vissza a földhöz! Ez még a jövő jelszava is lehet.

Mi, városokban élő emberek, akik falak között töltjük napjainkat és a szemünket az emberi kéz mértani formájú alkotásai fárasztják ki: gyakran irigykedve gondolunk a természeti emberre. Irigykedve gondolunk tízezer évvel ezelőtt hamuvá lett ősapáinkra, akik az élő természet vibráló színfoltjai között éltek s akiket nem bántott a modern kor nyavalyája: az idegesség.

Gyakran halljuk, különösen az utóbbi időben azt az aggodalmat, hogy az emberi kultúra úgy tönkremegy az idegességben, mint valami bacillus-kultúra a saját életműködése által produkált mérgekben.

Akik ezt az aggodalmat hangoztatják, elfelejtik, hogy csak pár kilométernyire kell távozniok a várostól és már találkoznak a természeti ember folytatásával, aki épűgy, mint az ősemlék, állandó kontaktusban van az élő természettel.

Az emberiségnek az volt a végzete, hogy az élettelen mechanikus produkció gyorsabban fejlődjék az élő produkciónál. És ezért a város uralomra jutott a falu fölött. De a földművelő a legjobb úton van arrafelé, hogy visszahódítson és megszerezzen minden emberi jót: szabadságot, jólétet, kultúrát és hogy a társadalom elnyomott rétegéből a társadalom mindenható vezetője legyen.

Ez lesz az a kor, amelyben a természeti ember egyesülni fog a kultúremlékekkel: az erő és az egészség a könnyedséggel és a szellem hatalmával. A földművelő diadalával el kell hogy jöjjön az, akinek alakját föl lehet ismerni a mai idők minden utópiájában, akiről úgy álmodik korunk, mint a viselős anya álmodik gyermekéről: a természeti kultúremlék!

Dániel Arnold.

